

Bogdan Więckiewicz

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie
ORCID: 0000-0003-4605-8091

Problemy ucznia w szkole i alternatywne koncepcje edukacji

Student problems in school and alternative concepts of education

Streszczenie

W artykule opisano podstawowe zagrożenia, z jakimi uczeń może spotkać się we współczesnej szkole w Polsce. Spośród wielu problemów zwrócono uwagę na wybrane zagadnienia, takie jak: mobbing, bullying, sekty w szkole, zażywanie substancji psychoaktywnych, fobia szkolna czy niewłaściwe korzystanie z mass mediów. Wszystkie te czynniki mogą negatywnie wpływać na wychowanie i nauczanie młodego człowieka. Współczesne wyzwania edukacyjne stojące zarówno przed uczniem, jak i rodzicami powodują, że poszukuje się form nauczania przedstawiających nowe sposoby funkcjonowania szkoły i jej różne koncepcje. Pluralizm kulturowy i światopoglądowy w społeczeństwie sprawia, że dzisiaj również w nauczaniu proponuje się szkoły oparte na zróżnicowanym systemie wartości. Rodzice spośród wielu propozycji modelu szkoły mogą wybrać tę, która najbardziej odpowiada ich koncepcji.

Słowa kluczowe: edukacja, szkoła, uczeń.

Abstract

The article describes the major threats to students in contemporary schools in Poland. Out of many problems, attention was paid to selected issues, such as mobbing, bullying, sects at school, the use of psychoactive substances, school phobia and inappropriate use of mass media. All these factors may negatively affect the process of upbringing and learning of a young person. Contemporary educational challenges facing both students and parents cause the searching for new systems of teaching that present new anatomies of the school as well as various concepts of it. Cultural and ideological pluralism in society brings that nowadays in education there are offered schools based on diversified systems of values. Parents from many school frameworks that are proposed can choose the one that best suits their concept.

Key words: education, school, student.

Wstęp

Człowiek od najdawniejszych czasów, aby móc funkcjonować w społeczeństwie, podlegał procesowi edukacji. Nauczanie to dotyczyło różnych aspektów życia człowieka – od tych związanych z zaspokojeniem indywidualnych podstawowych potrzeb do realizacji złożonych ról dla szerszego społeczeństwa. Funkcja edukacji od setek lat nie zmienia się, natomiast przemianie ulega zarówno forma nauczania, ale i zadania,

które człowiek realizuje dla siebie i innych grup, jak chociażby rodziny, społeczności lokalnej, organizacji, do której przynależy czy grupy zawodowej. Edukacja, podobnie jak większość zawodów, podlega procesowi profesjonalizacji¹. Nauczyciele są coraz lepiej przygotowani do przekazywania wiedzy niezbędnej uczniowi bez względu na poziom nauczania. Mają do dyspozycji coraz lepsze możliwości edukacji, korzystając z najnowszych osiągnięć technicznych i informacyjnych.

Wciąż poszukuje się optymalnych rozwiązań w szkolnictwie. Wynika to z rozbieżności pomiędzy oczekiwaniami – zarówno rodziców, jak i społeczeństwa w stosunku do szkoły i nauczycieli – a efektami kształcenia. Natomiast budowanie dobrych relacji z dziećmi, rodzicami i nauczycielami jest zasadniczym warunkiem skutecznego radzenia sobie z problemami zarówno edukacyjnymi, jak i ryzykownymi zachowaniami uczniów². Wprowadzone w ostatnich latach reformy nauki nie rozwiązały wielu problemów związanych z edukacją. Niedostateczne rezultaty mogą mieć związek z szybkimi przemianami kulturowymi, ekonomicznymi i społecznymi. Przemiany te powodują, że system edukacyjny nie nadąża za zmieniającymi się oczekiwaniami i potrzebami społeczeństwa. Niniejszy artykuł ma charakter teoretyczny. Dokonuje analizy wybranych wyzwań, z którym często mierzą się uczniowie, nauczyciele i rodzice. W celu rozwiązania problemów i poradzenia z nowymi wyzwaniami teoretycy oferują różne koncepcje nauczania i szkoły. W tekście tym dokonano analizy wybranych problemów ucznia, a także założeń edukacyjnych, systemów nauczania oraz szkół. Rodzice dostrzegają wiele problemów związanych zarówno z systemem edukacji, jak i różnymi zagrożeniami szkolnymi. Z tego względu rodzice starają się zrobić wiele, aby zapewnić dziecku optymalne warunki nauczania, opieki i wychowania. Przyjęto tezę, że w dzisiejszym pluralistycznym systemie społeczeństwa, także w tym dotyczącym edukacji, rodzice wybierają różne formy edukacji dla swoich dzieci. Często mają one charakter alternatywny do powszechnie obowiązującego szkolnictwa. Rodzice w poszukiwaniu optymalnych warunków i metod nauczania niekiedy decydują się zapisać dziecko do szkoły, która stanowi swego rodzaju eksperyment edukacyjny i wychowawczy. Wszystko po to, aby zapewnić swojemu potomstwu jak najlepszy start w przyszłym życiu.

Niepowodzenia ucznia i jego problemy związane z edukacją. Wybrane aspekty

Niepowodzenia szkolne definiowane są bardzo szeroko. Obejmują one sytuacje, które charakteryzują się brakiem harmonii między postępami ucznia a wymaganiami ze strony szkoły. Jest to problem złożony i zależy od wielu czynników. Zjawisko to zazwyczaj obejmuje zachowania ucznia, jego emocjonalną

¹ J. Turowski, *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994, s. 209.

² E. Nerwińska, *Psychospołeczne uwarunkowania bezpieczeństwa w szkole*, Warszawa 2015, s. 6.

i wolicjonalną postawę do określonych rzeczy i zjawisk szkolnych oraz uzyskiwanych przez ucznia wyników w nauce. Problemy niepowodzeń szkolnych oraz sposoby radzenia sobie z nimi mają szczególne znaczenie w młodszym wieku, gdyż rzutują na dalszą jego edukację³. Z tego też względu bardzo ważne jest ich dostrzeżenie i rozpoznanie. Niewątpliwie na występowanie niepowodzeń u uczniów wpływ ma środowisko, w którym on funkcjonuje i rozwija się, czyli przede wszystkim rodzina i szkoła.

Współcześnie mamy do czynienia z obserwowaną rywalizacją uczniów pod względem przygotowania do dalszej edukacji. Uczestnikami systemu edukacji w szkole są zarówno nauczyciele, jak i uczniowie. Ważną rolę odgrywa wychowawca klasy. Powinien on realizować nie tylko funkcję nauczającą, ale również opiekuńczą i wychowawczą. Wynika to stąd, że klasa tworzy specyficzną strukturę socjometryczną. Każdy uczeń zajmuje w niej określoną pozycję, która może mieć istotny wpływ na jego powodzenia edukacyjne, ale również na relacje z rówieśnikami, a w konsekwencji na inne zachowania z patologicznymi włącznie. Niepowodzenia ucznia mogą być powiązane z problemami trudnych zachowań wśród uczniów, i to na różnym poziomie kształcenia. Dla młodzieży charakterystyczne są zachowania opozycyjne, buntownicze, ale także te bardziej radykalne w przejawach, jak agresja, przemoc, w tym także cyberprzemoc. Młodzi coraz częściej sięgają po środki psychoaktywne, uzależniają się od Internetu i gier komputerowych⁴.

Sekty w szkole

Ważnym problemem dotyczącym uczniów w szkole jest kwestia sekt oraz zjawisk pokrewnych. Szkoła jest atrakcyjnym obszarem dla działań autopromocyjnych sekt. Działania te mają różny charakter. Można wymienić kilka przykładów opisywanych przez autorów specjalizujących się w badaniu i analizie problemu działalności sekt i sposobu weryfikacji do nich. Przykładem może być propozycja darmowego wyposażenia bibliotek szkolnych za możliwość spotkania z uczniami, a przy okazji promocji książek z treściami doktryny jakiejś sekty. Innym przykładem może być propozycja bezpłatnego prowadzenia stołówki, świetlicy czy klubu uczniowskiego przez tę organizację. W ten sposób możliwy jest kontakt przedstawicieli sekty z uczniami poza kontrolą rodziców i nauczycieli. Propozycje mogą dotyczyć także tanich i atrakcyjnych wyjazdów letnich i zimowych. Jeszcze inne propozycje sekt dotyczą kursów szybkiego czytania, języków obcych, tematów ekologicznych. Niektórym sektom ukrywającym się

³ E. Nowicka, *Niepowodzenia szkolne w edukacji wczesnoszkolnej*, „Nauczyciel i Szkoła” 2001, nr 3–4(12–13), s. 138.

⁴ J. Łysek, *Uzależnienia uczniów od Internetu*, „Nauczyciel i Szkoła” 2011, nr 1(49), s. 58.

pod szyldem stowarzyszeń lub fundacji o charakterze ekologicznym udało się uzyskać zgodę władz szkolnych na prowadzenie szkoleń i wykładów, by w ten sposób indoktrynować uczniów⁵.

Fobia szkolna

Istotnym zagrożeniem dla ucznia jest zjawisko fobii szkolnej. Według Agnieszki Regulskiej fobia szkolna polega na reagowaniu lękiem nieproporcjonalnym do zagrożenia. Zachowanie to przejawia się unikaniem sytuacji związanych z przedmiotem lęku, co często uniemożliwia prawidłowe funkcjonowanie w środowisku szkolnym. Przyczyn takiego zachowania można upatrywać między innymi w lęku przed nauczycielem, w konfliktach z rówieśnikami czy w rozłące z rodzicem lub rodzicami⁶. Czynniki te mogą prowadzić do silnych reakcji stresowych, a zarazem obronnych uczniów, jak i silnej niechęci do szkoły. Fobia szkolna najczęściej występuje w przypadku zmiany placówki edukacyjnej, rozpoczęcia nauki czy na określonym etapie rozwoju, np. dojrzewania. Fobię szkolną może spowodować także zbyt wczesny wiek rozpoczęcia nauki. Dzieci już w wieku pięciu lat rozpoczynają naukę w szkole, w tzw. zerówkach. Z tego względu często odczuwają one stres związany z rozłąką z rodzicami, nowym, nieznanym jeszcze środowiskiem szkolnym. Fobia szkolna może przybrać dwie formy: ostrą i przewlekłą. Przewlekła związana jest z rozłąką z rodzicami, a ostra ze środowiskiem szkolnym, np. z lękiem spowodowanym upokorzeniem, ośmieszaniem lub przemocą ze strony szkoły. Sama myśl o pójściu do szkoły może powodować u ucznia przypadłości wegetatywne lub somatyczne⁷. Bardzo często są to dzieci, które wchodzą w rolę tzw. kozłów ofiarnych⁸.

Mobbing i bullying w szkole

Szkoła od zawsze była miejscem, w którym stres w mniejszym lub większym stopniu towarzyszył uczniowi. Całkowite wyeliminowanie tego zjawiska jest niemal niemożliwe, a starania szkoły i działalność nauczyciela mogą go jedynie ograniczyć. Zupełnie inaczej jest w przypadku mobbingu szkolnego. Eliminacja

⁵ P.T. Nowakowski, *Wokół przeciwdziałania przemocy wewnątrzszkolnej w Polsce* [w:] *Socjo-techniczne aspekty bezpieczeństwa w szkole*, red. L. Buller, Warszawa 2014, s. 150.

⁶ A. Regulska, *Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa u uczniów a zjawisko fobii szkolnej* [w:] tamże, s. 88.

⁷ B. Kosek-Nita, A. Nawrot, *Przemoc w szkole w relacjach nauczyciel – uczeń, uczeń – nauczyciel*, „Nauczyciel i Szkoła” 2002, nr 3–4(16–17), s. 354.

⁸ A. Regulska, *Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa u uczniów a zjawisko fobii szkolnej...*, s. 89.

przemocy w szkole w znacznym stopniu zależy od właściwej organizacji szkoły i podejmowanych odpowiednich działań zapobiegających temu patologicznemu zjawisku. Mobbing jest zaburzeniem relacji międzyludzkich. Najczęściej polega na szykanowaniu ucznia przez grupę⁹. Na ogół wyróżnia się dwa rodzaje przyczyn mobbingu: społeczne i indywidualne¹⁰. Społeczne najczęściej związane są ze złą organizacją instytucji, brakiem umiejętności zarządzania placówką, promowaniem rywalizacji opartej na niejasnych zasadach. Natomiast przyczyny indywidualne związane są najczęściej z cechami osobowościowymi zarówno sprawcy, jak i ofiary. Ofiarą mobbingu szkolnego jest najczęściej uczeń określany jako trudny, chwali-pięta, „klasowy błazen” i niezdara. Szczególnym przykładem ofiary jest „klasowy błazen”. Jest to uczeń, który stara się rozładować konflikt klasowy degradując go wesółkowatością, jak również przy okazji zwrócić na siebie uwagę w celu unikania agresji ze strony grupy. Z kolei sprawcami mobbingu najczęściej są tzw. sprawcy autorytarni, antysocjalni oraz obsesyjno-kompulsywni¹¹. Sprawcy autorytarni są silnie przekonani, że podstawowymi zasadami w relacjach międzyludzkich są władza i uległość. Sprawcy antysocjalni są często bezwzględni i mają duże zapotrzebowanie na aprobatę społeczną. Ponadto charakteryzują się niskim poziomem empatii oraz skłonnością do manipulacji. Z kolei sprawcy obsesyjno-kompulsywni na ogół charakteryzują się lękliwością, wewnętrznym zagubieniem. Wykazują wyjątkowo małą tolerancję w stosunku do błędów innych osób. Ofiarę traktują często jako rywala, którego należy zwalczać. W przypadku porażek mogą wpadać w depresję lub sięgają po środki psychoaktywne.

Zjawiskiem pokrewnym mobbingowi w szkole jest bulling. Pojęcie to rozumiane jest najczęściej jako tyranizowanie połączone z intencją krzywdzenia drugiej osoby¹². Wyróżnia się bulling bezpośredni, w tym fizyczny, czyli np. uderzanie, kopanie, popychanie, chowanie rzeczy oraz zmuszanie do wykonywania poniżających czynności, w tym seksualnych, oraz słowny, jak poniżanie czy przezywanie. Drugi rodzaj bullingu to pośredni, w tym relacyjny: obmawianie, namawianie innych do izolacji ofiary, ignorowanie czy mówienie o kimś plotek, oraz cyber bulling, czyli umieszczanie w sieci oszczerczych informacji¹³. Ofiarami bullingu są najczęściej uczniowie, którzy charakteryzują się niskim wskaźnikiem więzi rówieśniczych, osoby lękliwie, odczuwające niskie poczucie kompetencji oraz bezpieczeństwa.

Niebezpieczeństwo związane z zachowaniem negatywnym uczniów może łączyć się z teorią neutralizacji G. Sykesa i D. Matzy. Polega ona na osłabianiu mocy obowiązujących norm w danym środowisku, a w tym przypadku w szkole.

⁹ S. Orłowski, *Mobbing i bulling w szkole: charakterystyka zjawiska i program zapobiegania*, Warszawa 2015, s. 1.

¹⁰ I. Pospiszyl, *Patologie społeczne*, Warszawa 2009, s. 279.

¹¹ Tamże.

¹² L. Albański, *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010, s. 34.

¹³ S. Orłowski, *Mobbing i bulling w szkole: charakterystyka zjawiska i program zapobiegania...*, s. 2.

Techniki neutralizacji służą do usprawiedliwiania popełnienia czynu zabronionego lub nieuznawania kontroli społecznej, a także do zapewnienia samych siebie o poprawności zachowań dewiacyjnych¹⁴. Wprowadzone przez nich „techniki neutralizacji” umożliwiają popełnienie zabronionego czynu bez poczucia wyrzutów czy lęku ze strony sprawcy¹⁵. Andrzej Siemaszko, nawiązując do teorii Sykesa i Matzy, wymienił pięć technik neutralizacji: kwestionowanie odpowiedzialności sprawcy, kwestionowanie szkody, kwestionowanie ofiary, potępienie potępiających oraz odwołanie się do wyższych racji¹⁶. Odwołanie się do wyższych racji związane jest z tym, że osoba agresywna ma świadomość, że robi źle, ale uważa, że nie może postąpić inaczej. Istotą teorii neutralizacji jest usprawiedliwienie przez sprawcę łamania norm i prawa wynikającego z aktualnego lub przyszłego swojego zachowania¹⁷.

Niewłaściwe korzystanie z mediów

Dla prawidłowego rozwoju i edukacji dziecka istotne jest właściwe korzystanie z mediów. Treści przekazywane w mediach mają bardzo ważny wpływ na życie dzieci i młodzieży, a także na ich edukację¹⁸. Media stają się integralną częścią egzystencji młodych osób. Dzieje się tak na skutek codziennego i często wielogodzinnego przekazu informacji, wiedzy oraz rozrywki. Leszek Buller zwracał uwagę na znaczenie influencji w mediach. Wymienił trzy rodzaje mechanizmów influencji. Pierwsze to mechanizmy informacyjne, czyli każdy człowiek odbiera tylko to, co chce odbierać lub co pozwalają mu odbierać schematy wcześniej ukształtowane w jego umyśle. Drugi mechanizm to normatywny. Norma jest tworzona poprzez przekazywanie informacji w danej kolejności lub poświęca się jej określony czas. W ten sposób sugeruje się ludziom, co jest ważne lub co jest normą. Trzeci rodzaj mechanizmów to emocjonalne. W tym przypadku odbiorca mediów nie jest świadomy, że nadawca wpływa na jego emocje, a przez to w sposób pośredni kształtuje w nim przekonania i postawy¹⁹.

Media mogą pełnić ważną funkcję w nauce, spośród których najczęściej wymienia się funkcję wychowawczą, informacyjną, poznawczą, kształcącą, dydaktyczną

¹⁴ J. Zuber, E.W. Greenberg, L.M. Williams, *Różnorodne rozumienie niektórych przestępstw i ich kontekstu: kwantyfikacja technik neutralizacji*, „Resocjalizacja Polska. Polish Journal of Social Rehabilitation” 2016, nr 11, s. 164.

¹⁵ A. Siemaszko, *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993, s. 189.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ V. Gruber, B.B. Schlegelmilch, *How Techniques of Neutralization Legitimize Norm-and Attitude-Inconsistent Consumer Behavior*, „Journal of Business Ethics” 2014, 121(1), s. 7.

¹⁸ P.T. Nowakowski, *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002, s. 30.

¹⁹ L. Buller, *Influencja w mediach [w:] Prawda w mediach*, red. M. Rewera, Tychy 2008, s. 13.

oraz emocjonalno-motywacyjną i rozrywkową²⁰. Jednak oprócz pozytywnej roli mediów w kształceniu uczniów, zwraca się także uwagę na te negatywne. Można wyróżnić kilka negatywnych zmian, które zachodzą pod wpływem mass mediów. Po pierwsze prezentują one często świat w krzywym zwierciadle, czyli kreują fałszywą rzeczywistość. Związane jest to z nadmiernym eksponowaniem np. scen przemocy, gwałtu, seksualizmu. Drugim zarzutem wobec mass mediów jest upowszechnianie i utrwalanie obiegowych opinii, a także konsumpcyjnego stylu życia. W przekazach tych sukces najczęściej kojarzony jest z zamożnością i rozrywką. Po trzecie we współczesnych mediach najczęściej obserwujemy pogłębiający się proces dekulturacji. Związane jest to z obniżeniem poziomu artystycznego z powodu dominacji kultury popularnej. Wreszcie jest to tzw. „cicha rewolucja” w sferze wartości²¹.

Treści przekazywane w mediach wypełniają nie tylko czas wolny, ale także nauki oraz podczas różnych zajęć domowych. Zachowanie takie wynika z łatwości dostępu do urządzeń cyfrowych, komputerów oraz smartfonów, które dzisiaj mają już dzieci nawet w najmłodszych klasach. Nieracjonalne korzystanie z tych najnowszych osiągnięć technologicznych często powoduje liczne zagrożenia w rozwoju osobowościowym, ale także edukacyjnym i fizycznym. Dostrzega się ujemny wpływ mediów na edukację młodego człowieka, jego sferę poznawczą, emocjonalną, zachowawczą, budowanie własnej tożsamości, postrzeganie siebie, świata współczesnego, a także przyszłego. Środki masowego przekazu mogą brać udział w rozpowszechnianiu patologii i dewiacji²². Media często tworzą mieszankę sloganów reklamowych, skrótów myślowych, faktów oraz mitów. Wszystko to powoduje, że u młodego człowieka pojawia się ograniczona zdolność selekcji, krytycznej oceny wydarzeń i tego wszystkiego, co dzieje się w rzeczywistości. Świat fikcji staje się bardziej realny niż rzeczywistość. Media z jednej strony stwarzają bardzo duże możliwości pozyskania wiedzy, a z drugiej mogą prowadzić do zachowań destrukcyjnych – bezrefleksyjnego naśladownictwa, postaw konsumpcyjnych czy agresji.

Według Hanny Karp media odgrywają coraz większą rolę w rozwoju niebezpiecznych dla człowieka praktyk ezoterycznych²³. Niepokojące jest to, że nowoczesne media często niszczą u młodej osoby mechanizm obronny przed niechcianymi treściami, a także ograniczają zdolność selekcji wiadomości, co często prowadzi do dezintegracji osobowości człowieka, szczególnie w młodym wieku. W tym kontekście bardzo ważne jest wypracowanie odpowiedniej etyki komunikowania. Wszystko po to, aby wiadomości przekazywane przez media nie stanowiły zagrożenia, przekazując treści prymitywne czy wręcz wulgarne, promujące antykulturę,

²⁰ A. Lepa, *Pedagogika mass mediów*, Łódź 2000, s. 46.

²¹ K. Łuszczek, *Nowoczesna telewizja, czyli bliskie spotkanie z kulturą masową*, Tychy 2004, s. 15.

²² T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004, s. 238.

²³ H. Karp, *Cuda na sprzedaż. Oblicza polskiej transformacji*, Toruń 2008, s. 113.

obrażające drugiego człowieka, ale przede wszystkim takie, które pozwoliłyby na pełny rozwój osobowości człowieka, jego sfery moralnej i intelektualnej.

Coraz popularniejszym zjawiskiem występującym wśród młodego pokolenia związanym z mediami społecznościowymi jest tzw. zjawisko FOMO (*fear of missing out*). Polega ono na niekontrolowanym korzystaniu z mediów społecznościowych. Zachowanie takie związane jest z lękiem przed utratą satysfakcjonujących relacji oraz interesujących informacji. Stanem takim rządzi podstawowy mechanizm, który polega na tym, że im bardziej dany uczeń czuje się odłączony od informacji, tym mocniej stara się uzupełnić wszystkie zaległości. Nie jest on w stanie zapoznać się ze wszystkimi, dlatego pozostaje w poczuciu permanentnego niedoinformowania. Stan taki może doprowadzić do depresji młodego człowieka²⁴. Uczeń zamiast poświęcać czas na naukę, traci go na poszukiwanie wiadomości w social mediach. Jak wynika z ogólnopolskiego badania młodzieży „Nastolatki wobec Internetu 3.0”, który został przeprowadzony przez Pracownię Edukacyjnych Zastosowań Technologii Informacyjno-Komunikacyjnych NASK, wszyscy z młodego pokolenia korzystają z Internetu, a zdecydowana większość korzysta z niego wiele razy dziennie lub cały czas, w tym w domu, szkole, u znajomych oraz w miejscach publicznych, gdzie jest dostępna sieć bezprzewodowa. Co trzeci nastolatek wykazuje się wysokim natężeniem wskaźników problematycznego używania Internetu. Najsilniejszymi komponentami problematycznego użytkowania Internetu są objawy somatyczne spowodowane użytkowaniem smartfona, natomiast najmocniej obciążone problematycznym użytkowaniem Internetu są dziewczęta ze szkoły ponadpodstawowej²⁵.

Substancje psychoaktywne

Źródła niepowodzeń szkolnych tkwiące w szkole mogą prowadzić do poważniejszych zaburzeń nie tylko edukacyjnych, ale również w zachowaniu oraz zdrowiu dzieci i młodzieży. Rozwój młodych osób pod względem psychicznym i fizycznym powiązany jest z wieloma kryzysami rozwojowymi, dlatego też nie wszyscy uczniowie potrafią sobie z tymi problemami radzić. Reakcją na tego typu problemy może być np. somatyzacja objawów, która w skrajanych przypadkach prowadzi do zaburzeń psychicznych. Współcześnie coraz częściej obserwuje się wśród młodzieży problemy związane z kiepską kondycją psychiczną. Stan ten związany jest z wieloma czynnikami, jak chociażby wzrostem agresji nie tylko

²⁴ A. Jupowicz-Ginalska, M. Kisilowska, T. Baran, A. Wysocki, *Fear of missing out a korzystanie z urządzeń umożliwiających dostęp do mediów społecznościowych na podstawie badań polskich internautów*, „Forum Socjologiczne” 2018, nr 9, s. 224.

²⁵ R. Lange (red.), *Raport z ogólnopolskiego badania uczniów „Nastolatki 3.0”*, Warszawa 2021, s. 71.

pomiędzy uczniami, ale również uczniów w stosunku do nauczycieli. Piotr Nowakowski zwrócił uwagę, że z problemem tym nie poradzą sobie sami nauczyciele i uczniowie, dlatego w celu jego rozwiązania muszą włączyć się także władze instytucjonalne oraz organizacje pozarządowe²⁶. Należy mieć świadomość, że dopiero w bezpiecznej i dobrze funkcjonującej szkole możliwa jest właściwa edukacja. Wzrost zachowań negatywnych wśród uczniów może prowadzić do pogorszenia wyników dydaktyczno-wychowawczych szkoły.

Wszystkim tym negatywnym zjawiskom towarzyszącym uczniom ma przeciwstawić się odpowiednia koncepcja szkoły. Propozycji modelu szkoły, systemu wartości, opieki, wychowania i nauczania jest bardzo dużo. Która z nich okaże się najlepsza?

Koncepcje szkół

We współczesnym społeczeństwie polskim osoby podejmujące pracę powinny charakteryzować się wysokimi standardami wiedzy, kwalifikacji oraz wielorakimi umiejętnościami. Jest to możliwe zarówno w warunkach odpowiednio wysokiego poziomu nauczania, jak i świadomości ucznia o konieczności ustawicznego kształcenia. Nieustanny postęp naukowy i techniczny stosunkowo szybko weryfikują posiadane kwalifikacje. Z tego względu niemalże koniecznym warunkiem ludzkiej egzystencji na odpowiednim poziomie, dobrze płatnej pracy staje się właściwe przygotowanie edukacyjne. Sukces zawodowy zwykle pozostaje w ścisłym związku z wcześniejszymi osiągnięciami szkolnymi²⁷. Rodzice i teoretycy edukacji wciąż poszukują odpowiedzi, jaki rodzaj szkoły i jaka forma nauczania będą dla ucznia optymalnym rozwiązaniem. Z tego względu powstają różne koncepcje szkoły, metody i sposoby edukacji, które mają za zadanie nauczyć młodego człowieka, jak w sposób optymalny przyswoić wiedzę i później ją wykorzystać w życiu oraz pracy zawodowej. Współcześnie po przemianach politycznych powstają szkoły, które proponują nowe formy nauczania. Oferują odmienne metody i techniki nauki, sposoby przyswajania treści, odmienną od obowiązujących organizację nauki czy system wartości. Rodzice mogą wybrać szkołę dla własnego dziecka, która najbardziej odpowiada ich oczekiwaniom.

Współcześnie można wymienić kilka podstawowych koncepcji szkoły. Jedną z nich jest koncepcja **szkoły waldorfskiej**. Pedagogika tej koncepcji opiera się między innymi na antropozofii jako metodzie zdobywania wiedzy o człowieku i otaczającym go świecie. Wiedzę tę zdobywa się przede wszystkim za pomocą

²⁶ P.T. Nowakowski, *Środowisko szkolne wobec problemów sekt i zjawisk pokrewnych* [w:] *Socjotechniczne aspekty bezpieczeństwa w szkole*, red. L. Buller, Warszawa 2014, s. 79.

²⁷ M.J. Adamczyk, A. Ładażyński, *Edukacja w krajach rozwiniętych. Skrypt dla studentów z pedagogiki porównawczej*, Stalowa Wola 1999, s. 95.

intuicji tajemnej w przeciwieństwie do poznania rozumowego i zmysłowego. Stosuje się w niej odpowiednie ćwiczenia myśli, woli i uczuć²⁸. Bardzo ważne jest bezpośrednie doświadczenie oraz przekonanie, że świat przeniknięty jest ponadzmysłowym światem. Krytycy tej koncepcji szkoły zadają pytanie, czy możliwe jest zastosowanie właściwego myślenia bez przekazu pewnych treści czy przekonań²⁹. Inną alternatywną koncepcją szkoły jest **szkoła w ujęciu marksistowskim**. W tej koncepcji podkreśla się, że najważniejszą rzeczą w edukacji jest praktyka, zmiana i konkretna egzystencja człowieka. Bardzo ważny jest kolektyw, który ma pierwszeństwo przed jednostką. W założeniu marksistowskim szkoła jest miejscem najbardziej odpowiednim do przekazywania kultury, nauczania oraz wychowania dziecka. Z tego względu ma ona pierwszeństwo przed rodziną, która postrzegana jest jako organizacja tradycyjna i konserwatywna. W tym ujęciu głoszony jest bezkrytyczny prymat świadomości zbiorowej. Osoba traktowana jest jako środek do osiągnięcia jednostronnych interesów. W szkole ma miejsce zawężenie myślenia ucznia do tego co immanentne, dlatego nie ma w niej miejsca na jakąkolwiek myśl transcendentną. Chociaż szkoła w ujęciu marksistowskim dominowała w Polsce w czasach socjalizmu, to współcześnie mamy do czynienia z neomarksistowską koncepcją edukacji. Wzrost jej popularności w nauczaniu związany jest z tendencjami przeciwstawnymi edukacji tradycjonalizmu³⁰.

Inna koncepcją edukacji jest szkoła według **neoiluminizmu**. Podstawowe założenia antropologiczne tej szkoły to: w edukacji należy opierać się wyłącznie na racjonalności, badaniach technologicznych, człowieka i jego historię należy odczytywać przede wszystkim w perspektywie świeckości. Nie ma tu miejsca na jakiegokolwiek koncepcje ideologiczne czy religijne³¹. Dla człowieka najważniejszy jest rozum, który ma odrzucać jakiegokolwiek stanowisko metafizyczne. Wychowanie człowieka sprowadza się do kształcenia. Krytycy tej koncepcji szkoły uważają, że opiera się ona na scjentyistycznym złudzeniu. Wartości, jak prawda, nauka, wolność, kultura czy demokracja, wymagają ciągłego potwierdzania, co prowadzi do chaosu normatywnego³².

Inna koncepcją edukacji jest szkoła w nurcie **technologiczno-funkcjonalnym**. Szkoła ta ma być odpowiedzią na ograniczenia i niedoskonałości szkoły tradycyjnej. Ma ona zapobiegać zbytniej spontaniczności w wychowaniu ucznia. Podstawą

²⁸ M. Stach-Hejnosz, *Wolna szkoła waldorfska: wokół różnic światopoglądowych i dydaktyczno-metodycznych*, „Forum Teologiczne” 2013, nr 14, s. 171.

²⁹ M. Nowak, *Koncepcja szkoły i jej zadania we współczesnej myśli pedagogicznej* [w:] *Szkoła. Nauczyciel. Uczeń*, t. IV, red. T. Kukołowicz, Stalowa Wola 1992, s. 9.

³⁰ S. Hinc, *Edukacja jako narzędzie podtrzymywania podziałów społecznych w ujęciu Karola Marksa i jego następców*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa” 2009, nr 2, s. 21.

³¹ P. Borecki, *Państwo laickie. Współczesna rzeczywistość ustrojowa i perspektywa na przyszłość*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, R. LXIX, z. 2, s. 74.

³² M. Nowak, *Koncepcja szkoły i jej zadania we współczesnej myśli pedagogicznej...*, s. 12.

edukacji jest systematyczność, racjonalność oraz programowanie zapożyczone z procesów technologicznych. Mamy tu do czynienia z pewnym przemysłem nauczania i wychowania, które traktowane są jako narzędzie realizacji celów państwa³³. Nauczyciele powinni poświęcić więcej czasu najzdolniejszym uczniom. W tej koncepcji szkoły dąży się do wypracowania odpowiednich procesów i technologii nauczania.

Szkola Montessori

Według teorii Marii Montessorii istotą rozwoju człowieka jest praca z dzieckiem. System edukacji powinien odpowiadać możliwościom rozwojowym ucznia. Treść edukacji musi być zdeterminowana potrzebami dziecka, gdyż posiada ono indywidualny plan rozwoju, który można określić na podstawie obserwacji jego zachowań. Rozwój dziecka następuje według następujących po sobie faz rozwojowych, które charakteryzują się odrębnymi właściwościami³⁴. Wychowanie to element edukacji dziecka opierający się na przyswojeniu ogólnej wiedzy o świecie. W koncepcji edukacji Montessori bardzo ważny jest świadomy rozwój ucznia, który związany jest z jego aktywnością. Głównym determinantem aktywności jest polaryzacja uwagi, która oznacza koncentrację młodego człowieka na wykonywanej przez niego pracy. Dziecko zaczynając pracę, wybiera przedmiot, który wzbudza jego największe zainteresowanie. Następnie zajmuje się nim tak długo, jak tylko chce. Czas poświęcany danemu przedmiotowi nazywany jest potrzebą dojrzewiania umysłu³⁵. Rolą nauczyciela jest być pomocnikiem dziecka w jego rozwoju. To co jest ważne w szkole Montessori, to przygotowanie ucznia do samodzielności, aktywności oraz indywidualizmu jednostki. Aktywność dziecka jest naturalną potrzebą, jak również podstawą edukacji, wychowania i kształtowania ucznia. Bardzo ważną wartością jest nauczyć go, aby w sposób samodzielny był zdolny kształtować swoje życie.

Innym wyborem **edukacji jest szkoła katolicka**. Podstawą tej koncepcji jest integralne wychowanie i nauczanie ucznia, aby stał się on osobą dojrzałą społecznie. Powinien on być tak wychowany, aby angażował się nie tylko na rzecz swojego dobra, ale również społeczności, w której żyje. Społeczna dojrzałość osobowości uzyskuje się w procesie socjalizacji i uspołecznienia. Istotą kształtowania ucznia jest wychowanie do odpowiedzialności, uczciwości i respektowania zasad demokracji³⁶. Zasadniczym zadaniem szkoły katolickiej oprócz edukacji jest pełna

³³ M. Cogiel, *Kontrowersje wokół wychowania. Dylematy teorii i praktyki edukacyjnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1995, nr 27, s. 54.

³⁴ M. Montessori, *Education for Human Development. Understanding Montessori*, New York 1976, s. 10.

³⁵ B. Bednarczuk, *Psychologiczne podstawy pedagogiki Marii Montessori*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000, t. XIII, s. 124.

³⁶ A. Zakrzewska, *Współczesna szkoła katolicka placówką kształtowania społecznie dojrzałej osobowości dzieci i młodzieży*, „Pedagogia Christiana” 2015, nr 1/35, s. 258.

formacja osoby – ucznia, która ma obejmować odniesienie zarówno do dobra wspólnego, jak i do celu ostatecznego. Stwierdzenie to zawarte jest w Kodeksie prawa kanonicznego: „Ponieważ prawdziwe wychowanie powinno objąć pełną formację osoby ludzkiej, zarówno w odniesieniu do celu ostatecznego, jak i w odniesieniu do dobra wspólnego społeczności, dlatego dzieci i młodzież tak winny być wychowywane, ażeby harmonijnie mogły rozwijać swoje przymioty fizyczne, moralne oraz intelektualne, zdobywać coraz doskonalszy zmysł odpowiedzialności, właściwie korzystać z wolności i przygotowywać się do czynnego udziału w życiu społecznym”³⁷. Zadaniem szkoły katolickiej jest nie tylko kształcenie w zakresie przyswajania określonej treści, ale przygotowanie ucznia do nabywania wiedzy w sposób uporządkowany, usystematyzowany. Szkoła powinna uczyć logicznego myślenia ucznia oraz uwrażliwiać go na prawdę obiektywną³⁸. Prawidłowe kształtowanie jednostki powinno opierać się na danym systemie wartości. Związane jest to z wyznaczaniem określonych celów, które powinny być osiągnane w określonych fazach rozwoju młodego człowieka. Wyznaczone cele mają za zadanie kształtować ucznia w celu osiągnięcia jego pełnej dojrzałości osobowości³⁹.

Wnioski

Współcześnie rodzice mogą wybierać różne formy nauczania oraz szkoły. Wybór ten w znacznym stopniu determinowany jest własną wizją edukacji, systemem wartości oraz światopoglądem rodziców. Pomimo różnorodności nauczania problemów edukacyjnych, wychowawczych i zagrożeń szkolnych nie ubywa, a nawet obserwuje się ich coraz więcej. Oprócz problemów dotychczasowych, często nierozwiązanych, powstają nowe, niewystępujące dotychczas.

Niepowodzenia szkolne są złożonym zagadnieniem, które ma wiele przyczyn. Przypadek każdego ucznia jest odosobniony i powinien być traktowany indywidualnie. Bardzo ważna jest nie tylko dobra relacja, ale również współpraca pomiędzy rodzicem, uczniem i nauczycielem. Nauczyciel musi być osobą wielowymiarową, gdyż wymaga się od niego komplementarności w nauczaniu. Powinien być zaangażowany nie tylko we właściwe nauczanie, ale również wychowanie ucznia, nauczyć go, jak być wrażliwym na wartości ogólnoludzkie, takie jak prawda, dobro czy wartości estetyczne. Oprócz wiedzy, ważny jest również osobowy rozwój ucznia, który kształtuje się poprzez właściwie pojętą kulturę, która ma służyć realizacji dobra tak jednostkowego, jak i społecznego. Proces wychowawczy i dydaktyczny

³⁷ Kodeks prawa kanonicznego 1983. Kan. 795, chrome-extension://efaidnbmninnibpcapjpcgcle-findmkaj/https://www.katolicki.net/ftp/kodeks_prawa_kanonicznego.pdf (dostęp: 8.09.2023).

³⁸ M. Nowak, *Koncepcja szkoły i jej zadania we współczesnej myśli pedagogicznej...*, s. 20.

³⁹ P. Wawrzyńczak, *Założenia formalne i organizacyjne szkoły katolickiej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 1996, nr 12, s. 263.

zależy zarówno od nauczyciela, jego przekonań, sposobu komunikowania się z dziećmi i młodzieżą, ale również od samych uczniów. Jednak dojrzała osobowość nauczyciela wydaje się być czynnikiem determinującym wychowanie i dydaktykę, ale również obok rodziców ma wpływ na postawę ucznia, jego światopogląd oraz wybór najważniejszych wartości.

Dla optymalnego rozwoju i edukacji dziecka potrzebna jest obecność bliskich osób. Obecnie obserwuje się w polskim społeczeństwie wzrost tendencji do przesuwania odpowiedzialności rodziców za wychowanie i edukację na szkołę i nauczycieli. Zachowanie takie przez niektórych nazywane jest tzw. syndromem kukułki. Polega on na tym, że rodzice odsuwają odpowiedzialność za swoje dziecko, szczególnie w aspekcie nauczania, nie potrafią lub nie chcą się tym zajmować. Zachowanie takie wynika z faktu, że pod wpływem przemian kulturowych i obyczajowych rodzicielstwo coraz rzadziej traktowane jest jako wartość nobilitująca. Natomiast żaden nauczyciel lub nawet wychowawca nie zna lepiej dziecka od rodziców. Dodatkowo mając pod opieką wiele dzieci, nie jest w stanie rozpoznać i pomóc wszystkim uczniom, w szczególności gdy problemów jest wiele. Władze szkoły i nauczyciele muszą mieć świadomość, że szkoła nie jest tylko placówką przekazującą wiedzę, ale również miejscem, gdzie uczniowie wchodzą w relacje interpersonalne, nawiązują przyjaźnie, uczą się współpracować i funkcjonować w grupie. Właściwie funkcjonująca szkoła musi zadbać o poczucie bezpieczeństwa, zbudowanie odpowiedniej atmosfery, a także przynależności uczniów do wspólnoty szkolnej.

Bibliografia

- Adamczyk M.J., Ładażyński A., *Edukacja w krajach rozwiniętych. Skrypt dla studentów z pedagogiki porównawczej*, Stalowa Wola 1999.
- Albański L., *Wybrane zagadnienia z patologii społecznej*, Jelenia Góra 2010.
- Bednarczuk B., *Psychologiczne podstawy pedagogiki Marii Montessori*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska” 2000, t. XIII.
- Borecki P., *Państwo laickie. Współczesna rzeczywistość ustrojowa i perspektywa na przyszłość*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 2007, R. LXIX, z. 2.
- Buller L., *Influencja w mediach [w:] Prawda w mediach*, red. M. Rewera, Tychy 2008.
- Cogiel M., *Kontrowersje wokół wychowania. Dylematy teorii i praktyki edukacyjnej*, „Śląskie Studia Historyczno-Teologiczne” 1995, nr 27.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe. Teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004.
- Gruber V., Schlegelmilch B.B., *How Techniques of Neutralization Legitimize Norm-and Attitude-Inconsistent Consumer Behavior*, „Journal of Business Ethics” 2014, 121(1).
- Hinc S., *Edukacja jako narzędzie podtrzymywania podziałów społecznych w ujęciu Karola Marksa i jego następców*, „Przegląd Naukowo-Metodyczny. Edukacja dla bezpieczeństwa” 2009, nr 2.
- Jupowicz-Ginalska A., Kisilowska M., Baran T., Wysocki A., *Fear of missing out a korzystanie z urządzeń umożliwiających dostęp do mediów społecznościowych na podstawie badań polskich internautów*, „Forum Socjologiczne” 2018, nr 9.

- Karp H., *Cuda na sprzedaż. Oblicza polskiej transformacji*, Toruń 2008.
- Kodeks prawa kanonicznego 1983. Kan. 795, chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcgclefindmkaj/
https://www.katolicki.net/ftp/kodeks_prawa_kanonicznego.pdf (dostęp: 8.09.2023).
- Kosek-Nita B., Nawrot A., *Przemoc w szkole w relacjach nauczyciel – uczeń, uczeń – nauczyciel*, „Nauczyciel i Szkoła” 2002, nr 3–4(16–17).
- Lange R. (red.), *Raport z ogólnopolskiego badania uczniów „Nastolatki 3.0”*, Warszawa 2021.
- Lepa A., *Pedagogika mass mediów*, Łódź 2000.
- Łuszczek K., *Nowoczesna telewizja, czyli bliskie spotkanie z kulturą masową*, Tychy 2004.
- Łysek J., *Uzależnienia uczniów od Internetu*, „Nauczyciel i Szkoła” 2011, nr 1(49).
- Montessori M., *Education for Human Development. Understanding Montessori*, New York 1976.
- Nerwińska E., *Psychospołeczne uwarunkowania bezpieczeństwa w szkole*, Warszawa 2015.
- Nowak M., *Koncepcja szkoły i jej zadania we współczesnej myśli pedagogicznej* [w:] *Szkoła. Nauczyciel. Uczeń*, t. IV, red. T. Kukołowicz, Stalowa Wola 1992.
- Nowakowski P.T., *Wokół przeciwdziałania przemocy wewnątrzszkolnej w Polsce* [w:] *Socjotechniczne aspekty bezpieczeństwa w szkole*, red. L. Buller, Warszawa 2014.
- Nowakowski P.T., *Fast food dla mózgu, czyli telewizja i okolice*, Tychy 2002.
- Nowakowski P.T., *Środowisko szkolne wobec problemów sekt i zjawisk pokrewnych* [w:] *Socjotechniczne aspekty bezpieczeństwa w szkole*, red. L. Buller, Warszawa 2014.
- Nowicka E., *Nieprowadzenia szkolne w edukacji wczesnoszkolnej*, „Nauczyciel i Szkoła” 2001, nr 3–4(12–13).
- Orłowski S., *Mobbing i bullying w szkole: charakterystyka zjawiska i program zapobiegania*, Warszawa 2015.
- Pospiszyl I., *Patologie społeczne*, Warszawa 2009.
- Regulska A., *Zagrożenie poczucia bezpieczeństwa u uczniów a zjawisko fobii szkolnej* [w:] *Socjotechniczne aspekty bezpieczeństwa w szkole*, red. L. Buller, Warszawa 2014.
- Siemaszko A., *Granice tolerancji. O teoriach zachowań dewiacyjnych*, Warszawa 1993.
- Stach-Hejosi M., *Wolna szkoła waldorfska: wokół różnic światopoglądowych i dydaktyczno-metodycznych*, „Forum Teologiczne” 2013, nr 14.
- Turowski J., *Socjologia. Wielkie struktury społeczne*, Lublin 1994.
- Wawrzyńczak P., *Założenia formalne i organizacyjne szkoły katolickiej*, „Seminare. Poszukiwania naukowe” 1996, nr 12.
- Zakrzewska A., *Współczesna szkoła katolicka placówką kształtowania społecznie dojrzałej osobowości dzieci i młodzieży*, „Pedagogia Christiana” 2015, nr 1/35.
- Zuber J., Greenberg E.W., Williams L.M., *Różnorodne rozumienie niektórych przestępstw i ich kontekstu: kwantyfikacja technik neutralizacji*, „Resocjalizacja Polska. Polish Journal of Social Rehabilitation” 2016, nr 11.